

The need for a new logic in the regionalization of the national space

Plamen Patarchanov

St. Kliment Ohridski University of Sofia, Bulgaria

Emilia Patarchanova

Neofit Rilski South-West University

Vasil Zarkov

St. Kliment Ohridski University of Sofia, Bulgaria

Abstract: The organization of each geographical space is based on a set of factors that differ in character. The natural, socio-economic and cultural-historical characteristics of the territory continue to play a leading role. Nowadays, an increasingly important influence begin to exert a number of external geopolitical factors. The strength and the direction of their temporal and spatial impacts is decisive for the processes of regionalization of the territory. They require adequate treatment of all participants in this extremely important public process, both from the research structures and from the administrative and management bodies.

The Bulgarian national space has been a subject to different, by its character and above all territorial scope, zoning schemes. The need for a new spatial and content logic of regionalization is naturally driven by the dynamics of changes in national, and especially the Balkan, European and global space.

The creation of modern regional socio-economic entities is based on the definition of their functions and tasks, which will predetermine their territorial scope and centers. This will create conditions for reducing the administrative approach in the regionalization of the national space that has always been involved in this process and has often caused a number of territorial distortions in our public practice.

Keywords: national space, spatial organization, regions, regionalization, socio-economic regions.

За нуждата от нова логика в регионализацията на националното пространство

Пламен Патарчанов¹

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Емилия Патарчанова²

Югозападен университет “Н. Рилски“

Васил Зарков³

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Резюме: Организацията на всяко географско пространство се основава на комплекс от фактори, които се различават по своя характер. Водеща роля продължават да играят природните, социално-икономическите и културно-историческите характеристики на територията. В нашето съвремие все по-съществено влияние започват да оказват редица външни геополитически фактори. Силата и посоката на тяхното времево и пространствено въздействие са определящи за процесите на регионализация на територията. Те от своя страна изискват адекватно отношение на всички участници в този изключително значим публичен процес, както от научноизследователските структури, така и от административно-управленските органи.

Българското национално пространство е било обект на различни, по своя характер и най-вече териториален обхват, схеми на райониране. Нуждата от нова пространствена и съдържателна логика на регионализацията е естествено обусловена от динамиката на промените в националното и особено на балканското, европейското и глобалното пространство.

В основата на създаването на съвременни регионални социално-икономически образувания стои дефинирането на техните функции и задачи, което ще предопредели техния териториален обхват и центрове. По този начин ще се създадат условия за намаляване на административния подход в регионализацията на националното пространство, който е тежал винаги в този процес и много често е бил причина за редица териториални изкривявания в нашата обществена практика.

Ключови думи: национално пространство, пространствена организация, региони, регионализация, социално-икономически региони.

Въведение

В епохата на активна глобализация и едновременно с това регионализация на общественото развитие, регионалните географски изследвания все повече се превръщат в най-приоритетното направление в съвременната географска наука.

Развитието на всяка наука и на нейните направления е много тясно свързано с предлагането на нови идеи, принципи, методология и методи на изследване. Този нов теоретичен и практико-приложен инструментариум обикновено при своето появяване дори не е достатъчно ясно формулиран, много често е обект на научни спорове и дискусии, а след

---

¹ Гл. ас. д-р, СУ “Св. Кл. Охридски“, Геолого-географски факултет, Катедра „Социално-икономическа география“, p_patarchanov@abv.bg

² Доц. д-р, ЮЗУ “Н. Рилски“, Природо-математически факултет, Катедра „География, екология и опазване на околната среда“, epatarchanova@abv.bg

³ Д-р, ръководител сектор „Проекти за развитие“, ЕП „Консулт“ ООД, vaskoggf@gmail.com

неговото възприемане от конкретната научна общност, твърде скоро бива модифициран, главно заради динамиката на промените в развитието на обществото и пространството, в което то съществува.

Независимо от неясната си формулировка, новите и особено плодотворните идеи почти винаги водят до значителен тласък в развитието на съответното научно направление. Въпреки това не може и не трябва да се пренебрегва факта, че всяка нова парадигма трябва да бъде добре осмислена, оценена и чак тогава приета и приложена в рамките на науката, за която тя се оказва различна, но жизнено необходима на съответния етап от развитието не само на науката, а най-вече на обществената практика. Ако това не бъде извършено няма никакви гаранции за научното развитие и е почти сигурно, че нововъведенията ще имат пагубни последици.

Признанието на Д. Харвей (Харвей, 1974), че по време на количествената революция от началото на шейсетте години на ХХ в. той стига до момент, в който не е в състояние да изтълкува дори резултатите от собствените си изследвания, безспорно доказва, че колкото по-действена е всяка нова идея, толкова по-голяма е необходимостта от нейната детайлна научна проверка и практическа интерпретация.

Материали и методи

Изясняването на основните моменти в теорията и методологията на регионалните географски изследвания се налага от динамичната пространствена диференциация на природата и най-вече на обществото, чрез проследяване на тяхното развитие в рамките на регионалната и комплексна географска наука.

Един от съществените моменти в методологичен план е необходимостта от определяне на обхвата на регионалните географски изследвания. Веднага е необходимо да се подчертае, че стремежът към целево изследователско лимитиране не трябва да се схваща като стремеж за изолиране и затваряне на това научно направление. Целта е изясняването на това, върху което изследователите трябва да концентрират своите усилия, което само по себе си ще доведе до разкриването на научната идентичност на съответната наука, и нещо, което е още по-важно - ще издигне нейния авторитет и обществена значимост.

В логиката на вече казаното по-горе, можем с голяма доза увереност да определим регионализацията на пространството като най-важната цел на регионалните географски изследвания. Те са естествения венец на научно-изследователския процес, а в практически план са необходима основа на обективната пространствена организация и гаранция за ефективно управление на територията.

Все повече се налага твърдението, че "методологическата основа на географската наука е пространственият (хорологичният) принцип, а категорията "пространство" е лийтмотивът на всяко географско изследване (Карастоянов, 1995).

Така регионалният (географски) синтез се превръща в почти универсален инструмент, прилаган в редица научни изследвания, имащи ясно очертана териториална проекция, което утвърждава обективната идея: "географската среда да се изучава не само като фрагменти, но и като синтезно цяло в движение" (Бъчваров, 1992). Нейното реализиране поставя много нови задачи пред редица науки и най-вече пред регионалната география.

Процесът на постоянно търсене на основното и специфичното за дадено място или регион, на характерните връзки между елементите на географската среда в него, на възможностите за образуване на завършена териториална система са в основата на изследователската работа в регионалните проучвания. Важно е на всеки един етап от нея да бъдат разкривани съществуващите проблеми във функционирането на отделните териториални подсистеми, като се посочват възможните пътища за тяхното решаване във времеви и пространствен аспект.

Като съществена част на регионалните географски изследвания регионализацията предполага разглеждането на пространството и територията като сложно устроена, динамично

функционираща и най-важното, постоянно отворена географска система. Тя се състои от няколко основни подсистеми като: природна, социална, икономическа и други, които от своя страна, представляват един културен географски комплекс (културен ландшафт) от постоянно взаимодействащи си и променящи се компоненти. За цялостното функциониране на територията като географска система има значение не само взаимодействието на тези компоненти в рамките на отделните подсистеми, но и общото взаимодействие помежду им в рамките на цялата система.

Всяко регионално изследване цели разкриването на географската идентичност и разнородната вътрешна структура на отделните териториални образувания, функциониращи като система, чрез анализ на взаимодействието между подсистемите и изграждащите ги компоненти, отчитайки ефективността от нейното функциониране в социално, икономическо, културно, политическо и екологично отношение.

В основата на анализа и налагащата се обективност при регионалните географски изследвания, както и при техния естествен резултат в лицето на пространствената регионализация, стои необходимата целенасочено създадена емпирична информация. За съжаление, както посочва Бояджиев (2003), липсата на регионална статистика се явява проблем не само за селищно, но и за общинско и областно равнище, което неизменно влошава и „стеснява” обхвата на изследванията, респективно качеството на разработваните стратегически документи. В резултат на това оценката на цялостния потенциал за социално-икономическо развитие на всяка пространствена система, който е от изключителна важност може да бъде сериозно компрометирана, независимо от детайлно извършения и диференциран анализ на потенциалите на съставлящите я подсистеми.

Разкриването на цялостния потенциал на територията, диференцирано по подсистеми и компоненти, е възможно само на основата на прилагането на регионалния подход, чрез съвместен анализ на отделни териториални единици, образуващи едно органично цяло в пространството. Тази регионализация дава възможност за получаване на най-пълна и обективна картина за цялата географска териториална система, според съответните особености от природно и антропогенно естество. Така на основата на разкритите сходства и различия в частния и интегралния ресурсен потенциал на отделните регионални единици може да се извърши целенасочено класифициране и зонироване на цялата територия за определен вид природоползване или за целите на организацията и управлението. Така ще се гарантира максимално ефективното усвояване на целия потенциал на региона, а като краен резултат - неговото дългосрочно интегрирано и устойчиво развитие.

Съществен принос в създаването и развитието на регионалната перспектива имат редица автори, сред които водещи са трудовете на Джордж Чизхолм (1889) и Дж. Р. Смит (1913), които излизат от класическите теоретични рамки. По-късно Р. Уитбек (1914) става радетел на стесняването на изследователския обект, а В. Финч (1924) залага на ареалната (пространствена) диференциация.

Безспорна е ролята на Р. Хардшорн (1939), който систематизира регионалното познание, чрез дефинирането на *региона*, като географска единица, която е еталон за организация и интеграция на събираните данни и факти. Независимо от някои крайности той утвърждава тезата, че региони, основаващи се на икономическите условия, трябва да имат преимуществено значение в процеса на регионализация на страните и прокарането на границите.

Регионалният подход намира широко приложение в очертаването на границите при административно-териториалната организация на пространството и формирането на т.нар. формални (униформени) региони. Границите на административно-териториалните единици следват, формалните (юридически) граници на землищата на отделните населени места в рамките на най-малката от тях – общината.

Редица автори като Р. Хардшорн, Д. Уитсли, Уилям Бунге приемат съществуването на т. нар. „еднофакторен регион”, очертаващ се ясно в практиката и представляващ териториален

клас, който се определя от една диференциална характеристика (Бунге, 1976), докато многофакторния регион е териториален клас, който се определя от повече от една характеристика. Такива са комплексните социално-икономически региони.

Диференцирайки територията на основата на различни мащаби, всеки по-голям регион може да се съставя от няколко по-малки региона.

Процесът на регионализация на страната се осъществява под различни форми и чрез различни схеми. Фактически регионализацията от своя страна представлява разделяне на територията на страната на известен брой поднационални, взаимно изключващи се области, съгласно един или няколко различни критерия. Критериите за регионализация на дадена страна могат да варират в зависимост от основната цел на съответното териториално разделение на страната: природно-географско, политико-административно, социално-икономическо, електорално и т.н.

В процеса на регионализация често се стига до въпроса за това дали, определените пространствени образувания дават възможност за приложение, както при научните изследвания, за които целево са създадени, така и при процеса на създаване и особено реализация на политиките в регионалните и локални стратегии, планове и програми. С други думи доколко е възможно регионалните анализи и регионалните действия да могат да бъдат обслужвани от едни и същи формални или неформални пространствени структури.

На позицията за обособяване на обективни региони, които съществуват независимо от научните и изследователските интереси в регионалното познание, се противопоставя друг концептуален възглед. Според него се утвърждава тезата за регионите като пространствени единици, които са целево свързани и те трябва да се дефинират съобразно конкретните намерения, отчитайки пространствените зависимости, породени от реалните цели на изследванията и/или практическите действия, свързани с тях. В тази връзка регионите се възприемат като интелектуален конструкт, който е създаден на основата на набор от критерии за идентификация за конкретен пространствен проблем, изискващ процеса на регионализация да има определен реален потребител.

Дефинирането на различни типове региони се определя от методична гледна точка като вариант на класификацията на елементи на пространството, при което допълнително се отчита изискването за наличие на определени пространствени връзки, които трябва да са подчинени на два основни принципа:

- принцип на сходството;
- принцип на свързаността.

При първия принцип, базови (формални) пространствени единици като общини, окръзи, области или точки на измерване, растерни елементи и др. се включват едновременно във възможно най-хомогенни региони, вземайки под внимание един или няколко белега, които са с общи качествени характеристики за цялата група, включена в тях. Най-елементарният пример за типизиране на пространства на основата на хомогенността е класифицирането на базови пространствени единици (напр. общини) по един белег (напр. гъстота на населението). Като *хомогенни региони* се определят пространствените единици от природен характер (напр. ландшафтите), както и такива формирани на основата на културни признаци - лингвистични и етнографски области или най-общо казано пространствата с еднакво регионално съзнание (Стоянов, 2009).

Често при регионализация на определени типове пространства или категории пространства, формирани на принципа на сходството, които имат териториални прекъсвания и са пространствено дизюнктивни, не трябва да се определят като хомогенни региони. По-подходящо би било някои от тях да се дефинират като ареали. Такива са напр. урбанизираните или агломерационни ареали, планинските ареали, руралните региони. В тази група влизат и различните видове производствени региони – земеделските, индустриалните, туристическите и т.н. Към тях могат да се отнесат различни пространства, дефинирани на проблемен принцип

– централни региони, периферни региони, депресивни региони, както и такива, към които се насочват различни инструменти за активизиране на дейности за възстановяване.

Вторият принцип се прилага по често при дефинирането на региони, в които елементите на съставляващото го пространство се намират във функционални връзки помежду си. В обществената практика тези *функционални региони* се открояват чрез връзките между центровете им и интерактивно насочени пространствени елементи – обекти, явления или процеси в полето на тяхното влияние. Те са известни като *нодални региони* (напр. всички административно-териториални единици) или *сфери на връзки*, към които могат да се причислят - региони на ежедневни трудови миграции и на пазара на труда, сфери/територии на влияние на: централните места (*полюси на растеж*), на инфраструктурни съоръжения и обекти (*оси на развитие*). В процеса на регионална диференциация не всички формирани пространствени връзки на взаимодействие са йерархично подредени и еднозначно насочени, което води до образуването на т.нар. „наслагващи се” функционални региони.

Дефинирането на региони за политически, планово-програмни, стратегически или административни и статистически цели най-често включва едновременно принципа на сходството и принципа на свързаността. Като резултат от тяхното свързване се постига обективизиране на процеса и на границите на определените пространствени единици. Прилагането на двата подхода предизвиква хомогенизиране на териториалния хинтерланд или пък структурната хомогенност може да се превърне в предпоставка за формирането на функционален регион.

При идентификацията на типовете региони в научната литература се разграничават няколко десетки категории, определени на основата на множество конструиращи признака и прилагането на моно и поликритериални способности на регионализация в зависимост от характера на тяхната вътрешната структура и връзките в нея (Гладкий, Чистобаев, 2002).

В основата на районирането в западноевропейските страни, което е с няколко десетилетна история, е поставена концепцията за поляризираното развитие на пространството и територията (Вольский, 1975). В центъра на вниманието на този тип райониране са градовете и територията, върху която се простира тяхното организиращо поле на влияние. На базата на отчитането на националната и регионална специфика на отделните страни са идентифицирани значителен брой и разнообразни по вид, структура и обхват проблемни райони.

Независимо от това разнообразие в европейската теория и практика са обособени три основни типа райони, които са формирани на проблемен признак. Това са централните, депресивните и периферните райони. Важно е да се отбележи, че при тяхното обособяване водеща роля играе прилагането на процесния подход, който цели отчитане на степента на развитие на икономическите, демографските и екологичните процеси на съответната територия и създаване на благоприятни възможности за нейното ефективно управление (Патарчанов, Патарчанова, 2001).

Процесите в регионализацията на националната територия, която се основава на поляризационната концепция, започнаха доста активно да се проявяват в България през последното десетилетие на миналия век. В извършеното райониране се приложиха три подхода: процесен, функционален и административен (МТРС, 1996).

При използването на *процесния подход* на територията на страната се идентифицираха три вида проблемни райони: - централни; - депресивни; - периферни.

Районирането базирано на *функционалния подход* включваше територии, които се отличаваха с общи същностни характеристики в своето развитие, предопределени от различни природни, политически и др. пространствени особености на географската среда в тях.

В националното пространство бяха идентифицирани няколко основни вида функционални райони: планински, равнинни, гранични. В тази група бяха включени още Черноморското и Дунавското крайбрежие, дефинирани самостоятелно заради географското си положение и произтичащата от него пространствена специфика на техните основни стопански функции.

Прилагането на административния подход при районирането формално присъства при административно-териториалното устройство на страната, но практически го откриваме в значителна степен и при дефинирането на различните видове функционални райони или тези, при които се използва процесния подход.

В подобна посока е насочена и схемата (макар и малко разширена), предложена от Докова и Петров (2011), при която на основата на пространствен и проблемен принцип се разграничават централни, агломерационни, икономически, депресивни и периферни райони. Към тях допълнително се прибавят „райони, които са изолирани от останалите; планински и полупланински места”, „територии, които са в състояние на индустриален упадък”, селски територии и погранични райони.

Понятийното многообразие в процеса на пространствена регионализация, както в европейски, така и в национален мащаб, показва възможностите за авторска интерпретация в научната теория и обществената практика. Липсата на терминологичен консенсус в изследванията и в нормативната база, и особено влагането на различно съдържание в отделните понятия, създава условия за неефективна организация и управление на процесите в регионалното развитие.

Резултати и дискусия

Независимо от това, че повече от осем десетилетия в нашата обществена практика се правят опити за деление и организация на националното пространство, науката ни и в частност българската география много често е вървяла след събитията или дори е била ням свидетел на редица от тях. Преобладаващият административен подход и днес властва в процеса на пространствена регионализация, който традиционно у нас се нарича райониране, независимо от неговата цел, териториален обхват, нормативна база и т.н.

Поредното скоростно прекрояване на границите на действащите териториални статистически единици от системата NUTS, ниво 2 е факт, макар и породено от обективните демографски процеси и необходимостта от покриване на съответните критерии, които да позволят включването им в европейските програми и ползването на средствата по тях.

Независимо от формалната публичност на процеса в него липсват базови елементи, от които сериозно зависи крайният му резултат. В обществото за пореден път се формират погрешни представи за ролята и функциите на тези формални териториални единици за статистически цели. Липсата на ефективен и целенасочен експертен дебат мотивира у хората не здрав интерес към техния териториален обхват и особено формални центрове. Тъй като не се отчита целта на тяхното дефиниране, те са натоварени с несъществуващи реално възможности, да изпълняват ролята на функционални региони – напр. планови, а още по-малко на комплексни социално-икономически, в които да се осъществяват реални действия, свързани с регионалното развитие.

Днес за ефективното планиране и управление на демографските, социалните, политическите, стопанските или екологични процеси е необходимо прилагането на нова логика в пространствената регионализация на националното ни пространство. Преди да пристъпим към реализацията ѝ се налага да се направят някои предварителни стъпки:

- за целта се изисква на първо място да се уточнят **ключовите понятия**. Тяхното изясняване ще спре безкрайното лингвистично жонгльорство, което съпътстваше досегашното ни развитие;

- изясняването на **целите на регионализацията** е втората много важна стъпка. Тя ще сведе до минимум възможността за интерпретация на ролята на новите териториални единици;

- **дефинирането на функциите** на регионите е ключова задача на входа на този процес. Чрез нея се ограничава предметния обхват на бъдещите изследователски, планови и стратегически дейности;

- за всяка сложна териториална система, съставена от различни по своя характер елементи, важно значение има определянето на **нивата на вътрешна диференциация** (напр.

макро, мезо и микрорегиони, локалитети и др.) на основните териториални единици (регионите). Те ще позволят по ефективно да се разпределят и използват ресурсите, както и да се организират и управляват дейностите;

- съществена роля в процеса на регионализация играе **създаването на специализирана статистика**. Тя съдейства за информационното обезпечаване на всички дейности;

- така съвсем естествено се стига и до следващият етап на регионализацията, свързана с **очертаването на териториалния обхват** на регионите. Той ще съдейства за постигането на определените цели, отчитайки техния вътрешен потенциал и възможности за връзки между отделните нива, както и с външната среда;

- **определянето на центровете** на отделните териториални равнища стои в основата на идентифицирането на полюсите на растежа от различен ранг, както и на осите на развитие в регионите;

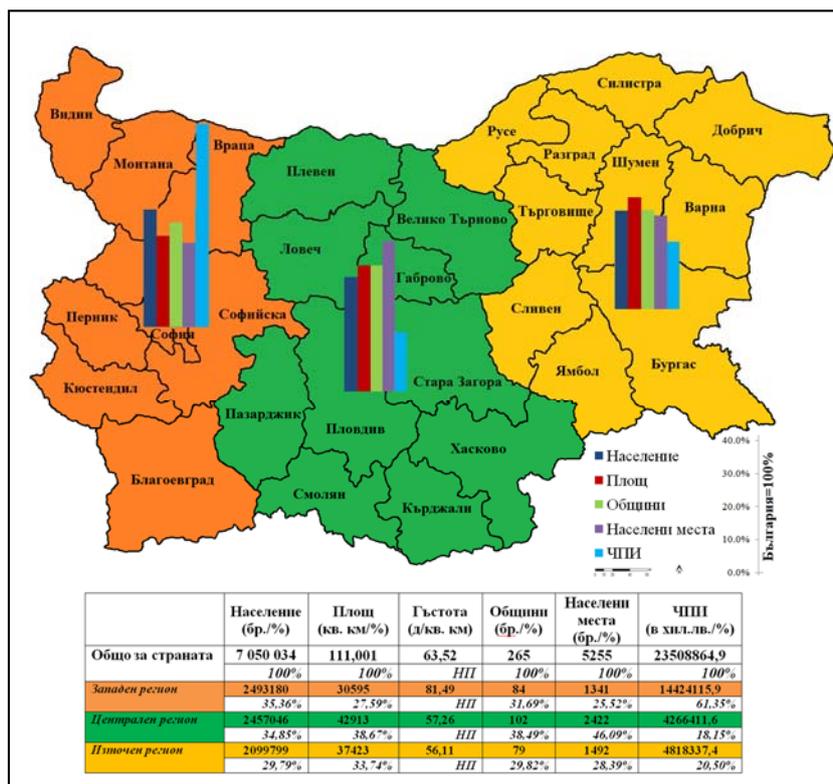
- във вътрешната структура на регионите много съществена е ролята на **пространствените оси на развитие** – главни и второстепенни, които са „скелета” на който се крепи цялата конструкция на тези неформални териториални образувания.

В досегашното райониране на България, с малки изключения, водещо е било разделението на Северна и Южна България на разнообразни по своя обхват формални или неформални общности (райони), границите на които винаги са съвпадали с тези на административните единици на различните териториални равнища. Това в не малка степен е лимитирало комплексния характер на функционалните райони, които са дефинирани, както и възможностите за тяхното развитие.

В предлагания от нас нов вариант на пространствена регионализация се прави опит за промяна на водещите до този момент подходи и териториални параметри. Тук трябва да направим уточнението, че те са ограничени от съществуващата в момента статистическа информационна база. Водещ териториален подход е меридионалният, чрез който се цели да бъдат създадени неформални образувания, които са сравнително близки по своите основни пространствени характеристики и ресурсен потенциал.

При дефинирането, както на обхвата на регионите, така и на осите на тяхното урбанистично развитие са взети под внимание не само и единствено меридионалните транспортни коридори, някои от които съвпадат със старите римски пътища пресичали страната. Тези оси съвпадат и с културните коридори в Югоизточна Европа, които обвързват едни от най-ценните културни паметници в България. Някои от тези римски пътища са пътища на миграциите и важни биокоридори като например Via Diagonalis Via Pontica и Via Aristotelis, налагащи от една страна поредица от ограничения за опазване на птиците, а от друга, привличащи специфични групи туристи от цял свят за наблюдения и фотолов. Именно поради тази причина предложените урбанистични коридори – оси на развитие не се разглеждат само като направления за трансевропейските транспортни коридори, а като културни, „сини“ и „зелени“ връзки (НКПР, 2013).

На основата на няколко основни териториални показателя като брой население, площ, географска гъстота, брой общини, брой населени места и чуждестранни преки инвестиции, при пространствената регионализация на страната са дефинирани три региона – Западен, Централен и Източен (виж. фиг. 1).

Фиг. 1. Териториален обхват, население, площ, географска гъстота, общини, населени места, чуждестранни преки инвестиции (по региони)

Източник на данни: НСИ, 2018.

За нуждите на анализа първоначалните емпирични данни от абсолютни стойности са приведени към относителни, което позволява по обективни сравнителни оценки на процесите и техните параметри.

Поради ограниченията, които естествено се налагат от обхвата на настоящото изследване, ще концентрираме нашето внимание върху анализа на някои основни пространствени параметри и тяхното организиращо влияние, чрез които да подкрепим логиката на предложената схема за регионализация.

Населението на страната е почти балансирано разпределено в трите региона. Лекият превес на Западния и Централния е географски и исторически предопределен. При площта като основен териториален ресурс се наблюдава подобна картина, при която Централния регион има най-добри показатели а Западния е сравнително ощетен. Това се отразява на ситуацията със следващия показател – гъстотата на населението, при който ясно се виждат високите стойности на Западния регион като резултат от по-големия брой на населението и по-малката площ (вж. табл. 1).

Таблица 1. Население към 31.12.2017 г.; площ и гъстота; брой общини и населени места; чуждестранни преки инвестиции (по райони и области)

Региони Области	Население (бр.)	Площ (кв. км)	Гъстота (д/кв. км)	Общини (брой)	Населени места (брой)	Чуждестранни преки инвестиции (в хил. лв.)
Общо за страната	7 050 034	111,001	63,52	265	5255	23508864,9
Западен регион	2493180	30595	81,49	84	1341	14424115,9
София (столица)	1 325 429	1349	982,53	1	38	12 211 561,8
Благоевград	307 882	6449	47,74	14	274	482 986,7

Региони Области	Население (бр.)	Площ (кв. км)	Гъстота (д/кв. км)	Общини (брой)	Населени места (брой)	Чуждестранни преки инвестиции (в хил. лв.)
София	231 563	7062	32,79	22	284	1 313 942.5
Враца	165 645	3620	45,76	10	122	76 902.5
Монтана	132 214	3636	36,36	11	130	36 977.7
Перник	122 421	2394	51,14	6	171	186 558.1
Кюстендил	121 099	3052	39,68	9	182	43 720.3
Видин	86 927	3033	28,66	11	140	71 466.3
<i>Централен регион</i>	<i>2457046</i>	<i>42913</i>	<i>57,26</i>	<i>102</i>	<i>2422</i>	<i>4266411,6</i>
Пловдив	669 796	5973	112,14	18	212	1 731 001.7
Стара Загора	319 067	5151	61,94	11	206	920 971.3
Пазарджик	257 965	4457	57,88	12	117	480 424.8
Велико Търново	239 132	4662	51,29	10	336	147 374.7
Плевен	244 209	4653	52,48	11	123	187 587.9
Хасково	231 276	5533	41,78	11	261	120 400.1
Кърджали	151 113	3209	47,09	7	468	153 123.8
Ловеч	126 961	4129	30,75	8	110	139 149.7
Габрово	110 254	2023	54,50	4	349	302 616.2
Смолян	107 282	3123	34,35	10	240	83 761.4
<i>Източен регион</i>	<i>2099799</i>	<i>37423</i>	<i>56,11</i>	<i>79</i>	<i>1492</i>	<i>4818337,4</i>
Варна	472 120	3819	123,62	12	159	1 785 197.8
Бургас	411 579	7748	53,12	13	250	1 746 015.0
Русе	221 336	2803	78,96	8	83	367 854.6
Сливен	188 433	3544	53,17	4	110	124 198.5
Добрич	176 145	4720	37,32	8	215	244 206.0
Шумен	172 966	3390	51,02	10	151	103 092.7
Ямбол	120 470	3355	35,91	5	109	56 527.0
Разград	113 714	2640	43,07	7	103	131 299.9
Търговище	112 474	2558	43,97	5	194	227 260.6
Силистра	110 562	2846	38,85	7	118	32 685.3

Източник на данни: НСИ, 2018.

Броят на общините е отражение на географските условия за селищен живот, както и на пространствените особености в историческото развитие на отделните части на регионите. В тази връзка съвсем естествено той е най-голям в Централния регион, който е и с най-голяма площ, а най-малък в Източния. Тези характеристики са в основата и на пространственото разпределение на населените места, при които отново водещ е Централния, а Западния е с най-малък брой, поради значителния дял на планински територии в региона.

Чуждестранните преки инвестиции са показател, който силно се влияе от разнообразни фактори от географски, демографски, политически, икономически и екологичен характер. Ситуацията при трите региона е силно изкривена в полза на Западния регион, който концентрира почти две трети от инвестициите. Картината в него се задълбочава още повече, когато се прегледат данните за област София (столица), която съсредоточава над половината от всички инвестиции в страната.

В крайна сметка така определените комплексни функционални региони представляват добра пространствена основа за планови, стратегически, социални и икономически дейности.

В обхвата на **Западния регион** са включени административните области с центрове: София (столица), Благоевград, София, Враца, Монтана, Перник, Кюстендил, Видин.

Главната меридионална ос на развитие в региона по направление север-юг е Видин-Монтана-Враца-София-Благоевград-Кулата. Като част от общоевропейски транспортен коридор № 4, тя е съществен приоритет на ЕС и на Стратегията на Р. България за развитие на транспортната система до 2020 г. Нейното настоящо и бъдещо развие е свързано на север с изграждането на четирилентов скоростен път от Ботевград до Видин, а на юг по долината на река Струма с изгражданата автомагистрала, продължаваща към Солун и Атина.

Активизирането на тази ос ще подобри връзките на столицата с градовете-центрове от трето ниво в урбанистичния модел - Видин и Благоевград. Това ще подкрепи сериозно намерението за стимулиране на различни социално-икономически дейности в двете периферни територии на Западна България на север и на юг в региона и извън него.

В меридионална посока важна съпътстваща роля в северната част на региона играе направлението Враца-Оряхово, както и Монтана-Лом, макар и в по-малка степен. Първото се очертава като особено важно за връзката на региона с общоевропейски транспортен коридор №7, който притежава значителен и неизползван от България потенциал. Допълващи функции играят и двете почти успоредни меридионални направления София-Мездра и София-Берковица-Монтана, второто от които може сериозно да повиши своето вътрешнорегионално значение, ако се реализира намерението за строителство на тунел под прохода Петрохан. Отсечката на автомагистрала „Хемус“ на територията на региона до Ботевград е част от главната меридионалната ос, а продължението и на изток играе роля за локалните паралелни връзки, но в по-голяма степен за междурегионалните контакти със съседния регион.

Основната паралелна ос на развитие в региона е свързана с направленията на двата общоевропейски коридора №10 и №8, чрез действащата отсечка от автомагистрала „Тракия“ и бъдещото реализиране на двата скоростни пътя: София-Сливница-Драгоман-Калотина и Гюешево-Кюстендил-Дупница-Самоков-Ихтиман.

В южната част на региона съществена пространствено организираща роля играят двете съпътстващи меридионални оси: първокласния път София-Перник-Кюстендил и второкласния път Симитли-Разлог-Банско-Гоце Делчев-Илинден, които освен това изпълняват и разтоварващи функции на основната меридионална ос. Те съдействат за реализирането както на вътрешнорегионални и локални връзки, така и на активно развиващи се трансгранични контакти със съседните държави Македония и Гърция. С подобна свързваща роля се характеризира и най-южното паралелно направление – Златарево-Петрич-Гоце Делчев-Сатовча и връзката му с т.нар. „Вътрешнородопска магистрала“ на територията на съседния регион. С локално и междурегионално значение, в най-северната периферия на региона е разположена паралелната ос Видин-Лом-Козлодуй-Оряхово, която е част от т.нар. „Дунавска крайречна магистрала“ и притежава не използван потенциал. В централната част на региона такава роля играе направлението от „Подбалканската магистрала“ от София-Златица-Пирдоп.

Централният регион включва в своя обхват административните области с центрове: Пловдив, Стара Загора, Пазарджик, Велико Търново, Плевен, Хасково, Кърджали, Ловеч, Габрово, Смолян.

В него главната меридионална ос следва направлението Русе-В.Търново-Габрово-Ст.Загора-Хасково-Кърджали-Маказа. То е съществена част от общоевропейски транспортен коридор № 9, който свързва страната ни с единствените за момента страни-членки на ЕС в източната част на Балканския регион - Румъния и Гърция.

Тази основна пространствено организираща ос притежава относително много добро урбанизационно развитие, което е отличителна черта на региона спрямо другите два. Съществена е ролята на големите градове Русе и Стара Загора като центрове от второ ниво, както и тази на средните градове (Велико Търново, Горна Оряховица, Габрово, Казанлък, Димитровград, Хасково, Кърджали) като центрове от трето ниво. Разширяващото се влияние на тези центрове и техните агломерационни ареали, създават балансираност в регионалното развитие, което отново не можем да открием в другите два региона. Особено значение за разширяването на пространствено организиращата роля на оста ще има реализирането на проекта за тунел под прохода Шипка, който ще повиши техническите характеристики на транспортната инфраструктура по това направление.

За утвърждаването на тези пространствени характеристики, допълващи и балансиращи функции изпълнява почти успоредно разположената меридионална ос, свързваща Плевен-Ловеч-Троян-Карлово-Пловдив-Асеновград-Смолян-Рудозем. В нея водеща е ролята на двата центъра от втори тип Плевен и Пловдив, чрез които се осъществяват и връзките с двете

основни паралелни оси на пространствено развитие, съответно към Бяла и Русе в северната част на региона и към Стара Загора и Димитровград в южната. Допълнително пространствено влияние в паралелна посока ще оказва изграждането на отсечката от автомагистрала „Хемус“, която се реализира в момента.

С локално и отчасти вътрешнорегионално значение са още три паралелни направления. Като естествено продължение на „Дунавската крайречна магистрала“ е формирано най-северното направление: Гулянци-Сомовит-Никопол-Белене-Свищов-Бяла, в което безспорна е организиращата роля на центъра от трето ниво Свищов, като най-южна точка по цялото течение на река Дунав и коридор №7. Централното (Клисура-Сопот-Карлово-Казанлък) е част от т. нар. „Подбалканска магистрала“, осъществяваща най-късата връзка между столицата и Черноморското крайбрежие. Най-дълго е южното, което е част от „Вътрешнородопска магистрала“ от Доспат-Девин-Смолян-Мадан-Ардино-Кърджали-Момчилград-Крумовград-Ивайловград-Свиленград и освен локално и вътрешнорегионално има и транснационално значение.

В **Източния регион** са включени следните административните области с центрове: Варна, Бургас, Русе, Сливен, Добрич, Шумен, Ямбол, Разград, Търговище, Силистра.

Във формирането на основната меридионална ос на пространственото развитие на региона, най-важна роля играе крайбрежното първокласно трасе, известно още като „Панорамен път“, който ще бъде дублиран от бъдещата автомагистрала „Черно море“. Тази пространствена организация, която има силно изразена периферна концентрация в два от най-големите градове в страната, е продиктувана от идеята за обвързване на националното пространство със страните от Черноморския регион, както и с останалите морски държави в света, поради стратегическото им географско положение.

По второто меридионално направление, свързващо Дунавското крайбрежие с границата ни с Турция, Тутракан-Кубрат-Разград-Търговище-Сливен-Ямбол-Елхово-Лесово, имаме четири центъра от трето ниво. Независимо от това, те не са в състояние да балансират урбанизационните и стопански процеси, при които тежестта пада върху двата центъра от второ ниво в основната ос на развитие по крайбрежието.

Двете основни паралелни оси са по двете магистрални направления на изградената автомагистрала „Тракия“ на юг и намираща се в процес на довършване автомагистрала „Хемус“. Така ситуирани напречните връзки към градските центрове на вътрешните територии в естествения хинтерланд на крайбрежието прави опит да намали огромния натиск върху неговите центрове и агломерационни ареали, което макар и трудно ще подпомогне интегрираното и балансирано развитие на Черноморския регион и на неговите центрове на растежа.

Важна допълваща роля в пространствената организация на региона играят двете направления, които се свързват в най-североизточния град и център от трето ниво – Силистра, меридионалното -Добрич-Тервел-Варна и паралелното - Исперих-Разград. Характерна особеност в регионалното развитие на Източния регион са, значителните по площ периферни, преобладаващо рурални територии (в централните и южните части), които се отличават със силно ограничени демографски и стопански потенциали.

Заклучение

Прегледът на развитието на теоретико-методологичните основи на регионалните изследвания доказва значимостта им за процеса на пространствена регионализация. Ясно се очерта ролята на това научно направление на географската наука като основен инструмент за изследването и идентифицирането на териториалните предизвикателства в различните формални и неформални образувания. На него се базира и процеса на функционална диференциация на територията и създаването на комплексни или проблемни региони с различен обхват, вътрешна структура и организация. Плановите, стратегически и

реализационни дейности в тези образувания също са съществен елемент от предмета и обекта на регионалните географски изследвания.

Предложеният подход и структура на функционална пространствена регионализация на страната, представлява териториална основа, която създава благоприятни условия за реализиране на целенасочени действия за устойчиво и интегрирано регионално развитие на различни равнища.

Главните оси на развитие в регионите, осъществяват важни за тях и за страната връзки посредством общеевропейските транспортни коридори със страните от Дунавския, Черноморския и Средиземноморския регион, обвързват националните летища, пристанища и жп гари. Те са оси на урбанизация между центровете на растеж, иновации, бизнес и култура и имат геостратегическо значение.

Второстепенните оси завършват пространствения модел на развитие и се очаква да активизират агломерационните процеси и урбанистичното развитие. Те изпълняват съществена роля и по отношение на вътрешнорегионалното и особено на локалното пространствено развитие. Безспорна е тяхната пространствено организираща роля в значителните по обхват рурални територии, които са в основата на проблема център-периферия, наблюдаващ се и в трите идентифицирани региона, макар и с различни мащаби.

Наличието на добра комуникационно-транспортна свързаност между урбанизираните и руралните територии, стимулира обитаването на малките населени места, привличайки инвестиции и бизнес. Те генерират нови работни места и алтернативна заетост в периферните райони на агломерационните ареали. На вътрешно регионално равнище са важни второстепенните оси на развитие, които осъществяват достъпността и свързаността на регионите и градските центрове от трето и четвърто ниво в тях. При провеждане на политиката на пространствено развитие по отношение на градовете центрове от четвърто ниво е редно да се дава предимство на тези от тях, които са разположени в направленията на осите на развитие, защото така те ще могат да повишат своята роля и да се превърнат в негови локомотиви на локалното и регионално ниво.

Сравнително балансираният пространствен модел на регионализация предложен в изследването е подчинен на идеята за комплексно използване на разнообразните по своя характер териториални ресурси, което е условие за устойчивост на демографските, културно-политическите, социалните и икономически процеси.

Литература

1. Бешков, А., Стопанско-географско поделение на България. С., 1934.
2. Бояджиев, В., Регион, регионализъм, регионална политика в Европейския съюз. - ГСУ „Св. Климент Охридски”, Книга 2 - География, том 97, 2005.
3. Бояджиев, В. Хуманитарната география е без алтернатива. В сб. Общество на знанието и образование за всички., С. 2003 г., 129 с.
4. Бунге, В., Теоретическая география. Москва, 1967.
5. Бъчваров, М. За регионалната география (дискусионни съображения). ГСУ, ГГФ, Кн. 2 География, Т. 81., С., 1992, с. 43-55.
6. География на България, том 1. С., 1961.
7. География на България: Физическа и социално-икономическа география. С., БАН, 2002.
8. Гладкий, Ю.Н., А.И. Чистобаев, Регионоведение. Гардарики. М. 2002. 384 с.
9. Григоров, Н. Териториалното и селищното устройство в Р. България до 2010 г и след нея. НЦТРЖП (НЦТР) при МРРБ, С., 1996.
10. Докова С., К. Петров - Геодемография. УИ "Стопанство". С., 2011.
11. Икономическо райониране на НР България (под ред. на проф. Ив. Захариев). С., Наука и изкуство, 1963.

12. Йорданов, Т., Към въпроси за икономгеографското райониране на България, Изв. Географски институт на БАН, т. 2, 1954.
13. Карастоянов, С. Съвременна структура на географските науки. ГСУ, ГГФ, Кн. 2, Т. 87, 1995, с. 7-20.
14. Колев, Б., С. Велев, М. Йорданова, Г. Гешев, Опит за природно-икономическо (географско) райониране на България с приложение на многомерен статистически анализ, сп. Проблеми на географията, кн. 1, 1984.
15. Маринов, В., П. Еврев, Л. Петрова, М. Станевска. Анализ на прилагането на закона за регионалното развитие. С., ФРМС, 2002.
16. Маринов, Х., Към въпроса за икономгеографското райониране на България, Изв. ВФСИ, 3, 1953.
17. Национална концепция за пространствено развитие за периода 2013 – 2025 г. МРРБ. 2013.
18. Патарчанов, П. и Ем. Патарчанова, Класификация на проблемните територии в Югозападна България. ГСУ, ГГФ, кн. 2 - География, т. 91, С., 2001. 251-262.
19. Пенков, И., Икономгеографско райониране на България, Изв. ГИ/БАН, т. 2, 1954.
20. Регламент (ЕО) №31/2011 на Комисията от 17 януари 2011 година за изменение на приложенията към Регламент (ЕО) №1059/2003 на Европейския парламент и на Съвета за установяване на обща класификация на териториалните единици за статистически цели.
21. Стоянов, П. Немската „организация на пространството“: Изд. „Атласи“, С., 2009.
22. Харвей, Д. Научно обяснение в географии. М., 1974. 15 с.
23. De Blij, H.G., Muller, P., Geography, Regions and Concepts, New York, 1988.
24. Chisholm, G. Handbook of commercial Geography. London, Longmans, Green and co., 1889.
25. Hartshorne, R. The nature of geography. Lancaster, 1939.
26. Smith, D. R. Industrial and commercial Geography. New York: H. Holt and Company. 1913.